

Talleyrand, a sátán jobbkeze

Nógrádi György: *Talleyrand*

Budapest, 2022, Kossuth

Egy számunkra ismerős arcot ábrázoló könyvborítóra figyelhetünk fel a Libri könyvesüzletekben. A szerző kockás inges turistaként kukkant be a valençay-i kastély ablakán, és megbabonázva nézi a hajdani házigazda rókaképzű mellszobrát. Nem csodálom. Aki ezt az arcot oly híven megörökítette/ábrázolta, az nemcsak kiváló művész, hanem pompás lélekismerő is lehetett. A nagy kortárs, Carnot véleménye szerint: „Talleyrand azért veti meg annyira az embereket, mert alaposan tanulmányozta önmagát.” Láttunk már jobb könyvborítót is a Kossuth kiadótól, de – mentségükre mondom – az a felismerés vezérelhette őket a tervezésben, hogy a negatív reklám is jobb, mint a semmilyen. A Jóisten, ugye, a langyosakat kiköpi. Nógrádi György könyvének tartalma egyébként megfelel annak a célnak, amiért íródott, és ez nem kis érdem. Nem markol nagyot: érdekesítően, sok és jól tűzdelt idézettel jár vitustáncot ifjúkori kedvence körül annak a közönségnek, amely heti rendszerességgel hallgatja elemzéseit a tévében, vagy látogatja az előadásait vidéken. A magamfajta gimnáziumi történelemtanár is – akinek mindennapjait letaglóztta a portfóliókészítés, a mellékkeresetért történő állandó loholás – talál e munkában építő jellegű szempontokat, kellően nem ismert zugokat, ahová bevilágít a szerző német márkájú zseblámpája. A „sánta francia ördög” emberi és szakmai mivolta nemcsak régóta foglalkoztatja a szerzőt, de immár másodszer is megkísérti az „Észak-fok, titok, idegenség” megfejtésének

igénye, a „lidérces messze fény” hatósugarának felmérése, az élmény megosztásának vágya. „Huszonöt évvel ezelőtt már írtam egy rövid, alig több mint százoldalas könyvet róla – olvassuk az előszóban –, amely egészen rövid idő alatt elfogyott. Most szeretnék egy részletesebb, elemzőbb és jobb könyvet írni a témában.”

Ellenőriztem: a könyvtárosok számon tartják a szerző korábban írt Talleyrand-könyvét.¹ Ha a friss kiadás példányait már kikölcsönözték, a régít készségesen ajánlják a Szabó Ervin tagkönyvtáraiban. Mind a korábbi, mind az új kiadásban csak öt könyv „árulja a petrezselymet”, felhasználta irodalomként pironkodva. Látható, hogy a szerző nem kívánja „rázni a rongyot” a szakirodalomnak számító Talleyrand-könyvek felsorolásával, de nem hiszem, hogy csak ennyire támaszkodott volna a kötet megírásakor. A főhőse, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838) kétségkívül a világtörténelem egyik leg-sikeresebb és legellentmondásosabb politikusa volt. Franciaország külügyminisztereként, majd miniszterelnökéként pénzért nagy tétben fontos értesüléseket adott el az országáról a hatalomra törő európai uralkodóknak, minisztereknek, de több ízben is – így az 1814–15-ben zajló bécsi kongresszus alkalmával, majd jóval később londoni követként – elmondható róla, hogy mégiscsak megmentette a hazáját. Van ebben ellentmondás? Nógrádi így fogalmaz a kötet borítóján: „Kiemelkedő intelligenciájú, hazájáért küzdő politikus vagy mindenre kapható, korrupt

1 Nógrádi György: *Talleyrand*. Budapest, 1997, Útmutató. (Változó Világ-sorozat.)

vezető: Lehet-e valaki a kettő egyszerre? Ezekre a kérdésekre keres választ a könyv.” A tépelődés ebben a megfogalmazásban bizony álkérdés, hiszen a könyv elolvasása nélkül is tudható a válasz: igen, lehet! Csak tanulmányozni kell napjaink némely politikusának, gazdasági fő- és közszereplőinek „munkásságát”. Ez nem értékítélet vagy moralizálás akar lenni, hanem kortűnetjellemzés, amelyet utánoz a propaganda által megvezetett kisember vagy az inflációval sújtott vásárló is – hiszen az infláció nem más, mint a szegények adója. Nógrádi mindenkinél jobban tudja, hogy a történelem nem erkölcsöt tanító iskola, hacsak nem a gyerekeknek írt tankönyvekben kutatjuk az értelmét. A történelem ugyanis az erőről, a hatalomról, a hálózati kapcsolatról, a megvesztegetésről, azaz a pénzről szól.

Mintegy másfélszáz év kellett ahhoz, hogy a hajdani francia szerencsejátékos a diplomaták, a politikusok, a történészek és a pénzsóvár kiadók sokaságának világszerte elfogadott bálványa legyen. Fáradhatatlanul dicsérik bölcsességét, a diplomácia rejtelmeiben eligazodó páratlan képességét, európai látásmódjának széles sávját, békeszeretetét, hajszálfinom egyensúlyérzékét, kimért és ésszerű szereplését a diplomáciai tárgyalásokon, ami élesen szemben állt Napóleon kacér, önző, durva és harcias tettekkésztségével. A szerző többször is visszatér a kettejük bonyolult viszonyára: „Napóleon konzulként, majd császárként sem felejtette el – még a leg-erősebb szembenállás éveiben sem –, hogy hatalmát döntően Talleyrand-nak köszön- hette. Valószínűleg ez volt az egyik oka, hogy mindig megkegyelmezett a herceg- nek, és nem végeztette ki.”² Megállapít- ását feltétlenül ki kell egészíteni azzal, hogy még kapcsolatuk legvégén is – az 1814-es védekező háború idején – Napóleon

figyelmét a rendszeren belüli veszélyről a jóval időszerűbb katonai gondok von- ták el, ezért ösztönösen vonakodott attól, hogy leváltassa a korábban megismert, jól bevált állami tisztviselőket. Az olyan, rendszeréből kiábrándult vezető szemé- lységek bebörtönzése vagy kivégzése, mint Talleyrand, megrendítette volna a mara- dék közbizalmat is iránta. Ráadásul a mér- sékelt ellenzékiek eltávolítása – akik be- folyása visszatartotta addig a forrófejűje- ket – növelte volna a belpolitikai veszélyt. Visszatérve az őt csodáló kortársaink ír- sái, Talleyrand elképesztő méretű meg- vesztegethető és megvesztegető képessé- ge és magatartása, a tárgyalásokon általa elvárt „irdatlan kenőpénzek”, amelyeket kül- és belföldi partnereitől beszedett, az ő méltatásuk során jócskán elbogatellizá- lódik.

Nógrádi György persze nem követ el ilyen hibát, de jelezni kívántam, hogy mi- lyen pengeélen táncol az, aki a „sánta ör- dögről” életrajzot vagy csak pusztá mélt- tatást kíván írni. Nézzük az érem másik oldalát is. Korábbi történészek Talley- rand immoralitásáról értekezve másfelől gyakran arra az álláspontra jutottak, hogy súlyos jellemhibája miatt képtelen volt fel- emelkedni arra az államférfíui rangra, amelyre tehetsége és a váratlan történelmi alkalom predesztinálta. Ezek a történés- zek, a kortárs politikusok, de különösen az időskorában fellépő francia roman- tikus írónemzedék, amelynek nagy be- folyása volt az olvasó közönségre, részben kisebbségi lelki zavartól vezérelve szándékosan sötétre festette működését, és tőlük kapta a „sánta ördög” homéroszi jelzőt is. Mesterkedésükkel azonban záró- jelbe tették Talleyrand vitathatatlan érde- meit is. A sort George Sand nyitotta meg,³ majd Chateaubriand folytatta, aki külön fejezetet szentelt „sötét” emlékének.⁴ A leg- gyilkosabb írás kétségtelenül Victor Hugóé,

2 Nógrádi György: *Talleyrand*. Budapest, 2022, Kossuth, 63.

3 Le prince. Revue des Deux Mondes, 15 octobre, 1834, in *Oeuvres autobiographiques*, III, 851.

4 *Mémoires d'ouïe-tombe*, Garnier-Flammaroin, 1981: Monsieur de Talleyrand, Paris, 1838, 557–567.

amelyet olvasva⁵ az ember émelyegni kezd a halottboncolás láttán. De beállt a sorba többek közt a kritikus Saint-Beuve, Balzac, Stendhal és Flaubert is.⁶ Nekik köszönhető a fekete legenda, amely a gonosz csillogó ábrázatát festette a csavaros észjárású diplomata arcára.

A pusztán pro és kontra tábort egyaránt a sznobizmus és hipnotikus varázslat tartotta fogva, valami olyasmi, amelyent az áldozati állat érez az öt gusztáló kígyó tekintete előtt. Ami pedig Talleyrand-t illeti, kétségtelenül nagy hidegvér kellett ahhoz, hogy a hatalma csúcán álló Napóleon háta mögött – ismerve a császár mértéktelen szeszélyét, önmagának megálljt parancsolni képtelen hübriszt, amivel minden vívmányát veszélybe sodorta – már 1808-ban tárgyalásokat kezdjen Sándor cárral az erfurti kongresszuson. A „sánta ördögöt” – akire inkább a címben megfogalmazott „sátán jobbkeze” kifejezés illik, hiszen az ördög ember fölötti lény, és Talleyrand csodálói vagy gyűlölei képzetével szemben mégiscsak egy, gyakran közönséges ember volt –, szóval „a sátán jobbkezét” a birodalom megbuktatására törő árulónak szokás tartani. Viszont jobban megérthetjük a tetteit, ha egy velejéig korrupt és megbízhatatlan rögtönzőnek tekintjük, aki az utolsó pillanatra nyitva tartotta a választási lehetőségeit. Ugyanakkor a tetteit nem csak az önérdek vezérelte: a mindenkori Franciaország, sőt egész Európa boldogulását tartotta szem előtt, mivel Napóleonnal ellentétben valóságos és következetesen hosszú távú célokat követett. Noha a mindennapi meszterkedésben gátlástalan volt, Talleyrand kitartott alapvető politikai meggyőződése

mellett, beleértve a béke szükségességét, az európai területi terjeszkedésről való lemondást és a nép angol mintájú politikai képviselőtének átvételét. A francia császár alárendeltjeinek többségével ellentétben, akik az 1813. októberi vesztes lipcsei csata után, majd a következő év folyamán lettek hűtlenek a császárhoz, a „sátán jobbkeze” már a birodalom csúcspontján szabadult volna az önjáróvá váló napóleoni rendszertől, hiszen már 1808-ban nyíltan igyekezett megszervezni a politikai irány megváltozását követelő véleményeket. Mivel Napóleon formaivá süllyesztette Franciaország képviselői intézményét, és eltörölt minden törvényes lehetőséget az ellenvélemények kifejtésére, nem csoda, hogy Talleyrand-t árulással vádolták. Ami pedig az Elba szigetére történő száműzését illeti, e korszak kiváló hadtörténésze a következő megállapításra jutott: „Talleyrand helyesen látta, hogy Napóleont még azelőtt el kell távolítani, hogy a hadjárat folytatásával teljesen aláásná Franciaország tárgyalási helyzetét. Másik fontos célja az alkotmányos kormányzás elvének biztosítása volt, ezért gyorsan kellett cselekednie. Sándor cár március 31-én, rögtön azután, hogy bevonult Párizsba, egyeztetett Talleyrand-nal, majd nyilatkozatot adott ki a szövetségesek nevében, amelyben kizárt minden további tárgyalást Napóleonnal és a családjával, garantálva a francia nemzetnek az alkotmányválasztás szabadságát.”⁷

Van ugyan alaposabb – történéstől származó – ismeretterjesztő jellegű magyar életrajz Talleyrand-ról,⁸ de Nógrádi könyve színesebb munka. Az ő elnagyolt életrajzában a pénznek legalább olyan csábító

5 *Choses vues*, Talleyrand, 19 mai 1838.

6 Lásd erről bővebben a szerintem legjobb és legmértéktartóbb életrajzot, amely a budapesti Francia Intézetben is megtalálható: Emmanuel de Waresquiel: *Talleyrand, le prince immobile*. Paris, 2003, Fayard.

7 Andrew Uffindell: *Napóleon, 1814. Franciaország védelme*. Keszthely, 2021, Peko Kiadó, 246. (Hadiakadémia-sorozat.) (Ne feledjük: Napóleon a magának kisajátított Franciaországot védte, ahogy azt a diktátorok és autoriter vezetők szokták tenni.)

8 Niederhauser Emil: *Talleyrand*. Budapest, 2004, Pannonica.

illata van, mint Flahaut grófnőnek – akivel főhősének „1783-tól 1792-ig tartott a viszonya” –, mi több: a nők idomai is csábítóbbak, ráadásul a „sánta ördög” bon-mot-jai egymás sarkát érik. Viszont hiába vártam a szerzőtől, hogy megerősít feltevésemben, miszerint Talleyrand végeredményben az angolrajongással fűszerezett globish világlátás pedáns előfutára volt. Anglofiliája a terjeszkedő kozmopolitizmus úttörő mintapéldánya lehetne. Egy olyan korban, amikor a nemzeti érzés már kifejlett jelenség, „a sántán keze” Anglia lekötöztetése volt, és a forradalom tombolása idején is az Egyesült Államokba menekült, ahol telekspekulációkkal gyarapította vagyonát. Ímhol, korunk hőse! Stendhal pontosan fejezte ki a magatartásával kapcsolatos ilyen értelmű francia véleményt, amikor ezt írta: „Talleyrand úrnak nincs nagy terve, se nagy törekvése. De bevitte a politikába azt a rendkívüli finomságot, amellyel kenyerét kereste, s így könnyen belátta, hogy az angol szövetség az egyetlen alkalmas Franciaország számára...”⁹ Ami meg a híres mondásait, beköpéseit illeti, a *Vörös és fekete* szerzője szerint ezek tekintélyes része a párizsi szalonok és a francia politika különböző színtereinek termékei, amelyeket utólag adtak Talleyrand szájába.

A Talleyrand-jelenség mai értelmezésében mégiscsak az a legfontosabb szempont, hogy miként értékelhető a nemzetéhez történő viszonyulása. Soha nem mérlegelte – állította magáról az öngigazoló jellegű *Emlékiratában*¹⁰ –, hogy egyetlen párt vagy a saját érdekeit szembe helyezze hazája érdekeivel, viszont mindig is olyan Franciaországról álmodott, amely nem áll szemben Európa „valódi érdekeivel”. A nagy ceremóniamester Európa érdekeit gyakran fontosabbnak tartotta, mint azt

a hatszögű országot, amelytől mindent megkapott az égedta világon. Nem csoda, hogy – amit Nógrádi György is kiemel –: „Jó száz évvel Napóleon bukása után, az első világháború végén kezdődött meg Talleyrand történelmi átértékelése.”¹¹ Ugyanis ekkor hozakodtak ismét elő az egyesülendő Európa terveivel. A „sántán jobbkeze” Európa felsőbbrendű érdekei nevében hagyta cserben Napóleont is. A nagy francia vállalkozók, a magasrangú tisztviselők, a politikusok és az intellektüellek jól megjegyezték leckéjét, hiszen a magánérdekeik általában szemben állnak a „hazájuk” érdekeivel. Napóleon kezdetben egy egész, öt csodáló nemzedék (Balzac, Victor Hugo, Musset) „energia professzora” (Barrès) volt, de aztán lassan elhalványult, míg Talleyrand egyre jobban felmagasztosult, sőt mára már modellé vált. Őt méltán lehet utánozni a brüsszeli tárgyalásokon, elég csak Eva Kaili korrupciós ügyére utalni. Az európai fórumokon egyébként többségük úgy védi Franciaország érdekeit, hogy azzal „Európát”, a „humanizmust” és az „emberi jogokat” óhajtja kiszolgálni. Kifogástalan hivatkozások ezek minden országban a megkaparintott vagyon és az úgynevezett magánérdekek védelmében. A franciák azért vannak különleges helyzetben, mert a korábbi nemzedékeik hangadói mindig is az egységes Európát szorgalmazták – amely jól szolgálná a francia érdekeket. De nem egészen így történt. Jean Claude Trichet úr, aki 2000 elején ült be az Európai Központi Bank elnöki székébe, azzal kezdte, hogy: „I’m not French.” Látszik, hogy a francia európai biztosok kötelességüknek tekintik, hogy globish nyelven fejezzék ki magukat a társaik előtt.

Talleyrand ténykedésének egyik alapszabálya volt, hogy politikusként óvakodni

9 Claude Roy: *Stendhal par lui-même*, Paris, 1951, PUF, 128.

10 Charles-Maurice de Talleyrand (préf. Emmanuel de Waresquiel): *Mémoires et correspondances du prince de Talleyrand*. Paris, Robert Laffont, coll. Bouquins, 2007, 1577.

11 Nógrádi György: I. m. 13.

kell a szegényektől, magánemberként pedig a szegénységtől. Így történhetett, hogy 1814 tavaszán – Napóleon távozása, illetve a XVIII. Lajos érkezése közötti átmeneti hetekben, amikor Franciaország vezetője s egyben I. Sándor cár párizsi vendéglátója volt – kihasználva a bazári felfordulást és az idegen katonai megszállást, kifosztotta a francia államkincstárat. Az ilyen manőverekben is példamutató őse némely későbbi politikus kartársának.

Talleyrand tulajdonképpen Vautrin, aki így okítja Rastignac-követőit: „Magának is csak azt tanácsolhatom, lelkem, hogy ne ragaszkodjék erősebben a nézeteihez, mint a szavaihoz. Adja el meggyőződését, ha akad rá vevő... Márpedig nincsenek elvek, csak események vannak; nincsenek törvények, csak körülmények vannak. A felsőbbrendű ember elfogadja az eseményeket és helyzeteket, hogy irányíthassa őket.”¹²

Király Béla

12 Balzac: *Goriot apó*. Lányi Viktor fordítása. Budapest, 1983, Európa, 112.

KIRÁLY BÉLA (1957) író, politológus. Sóváradon született. A *Századvég* szerkesztője.